

Варто також зазначити, що деякі з американських фразеологізмів настільки асимілювалися, що в англійських словниках після них знята ремарка, яка вказує на їхнє американське походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1996. 288с.
2. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М., 1972. 382 с.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Стилистика декодирования. Л., 1981. 304 с.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М., 1996. 381 с.
5. Filipce J. Probleme des Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes // TLP. 1996. № 2. S. 257-273.

УДК 811.11-112: 811.161.2'01 (045)

Слабко О.О.
(Київ, Україна)

ПИТОМА ГЕРМАНСЬКА ЛЕКСИКА СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТОК ЯК ЦІЛІСНА СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА

Стаття присвячена дослідженню питокої лексики германського походження, зафіксованої у літературних пам'ятках староукраїнської мови (XIV – XVIII ст.) з точки зору семантики германізмів. В результаті компонентного аналізу виявлено характерні риси у структуруванні лексико-семантичних полів. Продемонстровано розгалуженість семантичної структури германізмів, що свідчить про культурний вплив германців на усі сфери суспільного життя українців.

Ключові слова: германізм, семантична структура, семантичне макрополе, семантичне мікрополе, семантична група, сема, запозичення, староукраїнська мова, германські мови.

Статья посвящена исследованию исконной лексики германского происхождения, зафиксированной в литературных памятниках староукраинского языка (XIV-XVIII в.) с точки зрения семантики германизмов. Результаты компонентного анализа демонстрируют разветвленность семантической структуры германизмов, что свидетельствует о культурном влиянии германцев на все сферы общественной жизни украинцев.

Ключевые слова: германизм, семантическая структура, семантическое макрополе, семантическое микрополе, семантическая группа, сема, заимствования, староукраинский язык, германские языки.

This article focuses on the indigenous Germanic loanwords of the Old Ukrainian language monuments (14th–18th centuries) described with respect to their semantic properties. The results of componential analysis are used to prove the idea of high degree of semantic structure branching.

Key words: Germanic loanwords, semantic structure, semantic macrofield, semantic microfield, semantic group, seme, borrowings, the Old Ukrainian language, Germanic languages.

Період розвитку староукраїнської мови починаючи з XIV ст. є надзвичайно цікавим для дослідників з тієї причини, що саме з початком Литовської доби з приєднанням більшої частини українських земель до Великого князівства Литовського у XIV ст. розвиток української літературної мови як окремої мовної системи пішов своїм власним шляхом.

Властивість мови в певний період часу з появою нових предметів та позначуваних явищ запозичувати різні іншомовні слова, їх адаптувати свідчить про розвиток як суспільства, так і його мови через постійне її поповнення новими одиницями – запозичення слів із інших мов, так і створення власних, на позначення нових понять.

У мовознавстві проблема збагачення мови численними словами германського походження розглядається у багатьох дослідженнях. Так, наприклад, різні аспекти запозичень уже були предметом досліджень мовознавців, які впродовж тривалого часу вивчали германо-слов'янські мовні контакти (К.К. Уленбек, А. Стендер-Петерсен, І.В. Шаровольський, Д.І. Шелудько, О.Т. Горбач, В.В. Мартинов, Д.В. Костюк, А.П. Непокупний, О.М. Булико, В.І. Кушнерик, Л.О. Ткач, Т.Б. Пиц). Дослідження же германізмів в староукраїнській мові знайшли своє відображення у працях І.В. Шаровольського, Д.І. Шелудько, Д.В. Костюка, О.Е. Кирпиченко, Т.Б. Пица, З.М. Яким [1; 2; 3].

Семантичні процеси у структурі германізмів, зафіксованих у староукраїнських пам'ятках, стали предметом дослідження І.В. Шаровольського, Д.І. Шелудька, О.П. Пророченко, О.Е. Кирпиченко, О.А. Кацімон [1; 4; 2]. Проте переважна більшість досліджень семантики германізмів стосується їх поширення у діалектній лексиці української мови (Й.О. Дзєндзелівський, Д.В. Костюк, М.Й. Онишкевич, М.П. Кочерган, І.Я. Філак, В.М. Лопушанський, Т.Б. Пиц, Н.О. Нечаєва та ін.) [5; 6]. Це тим самим розширює число германської лексики у сферах побутової та ремісничої лексики порівняно з дослідженнями германізмів у писемних пам'ятках, оскільки, за висновками М.П. Кочергана, порівняно з українською літературною мовою у говорах німецьких запозичень значно більше, що пояснюється безпосередніми контактами населення з носіями німецької мови [5: 19].

Д.І. Шелудько, О.Е. Кирпиченко, О.А. Кацімон (в українській літературній мові), а також Д.В. Костюк, М.Й. Онишкевич, М.П. Кочерган, **В.М. Лопушанський**, Т.Б. Пиц (у діалектах та говірках) розглядають германізми в українській мові з огляду на тематичні групи, до яких вони належать. Проте у цих дослідженнях мовознавці намагаються поділити германізми на якомога вузьчі тематичні групи, які б стосувалися окремих вузьких спеціальностей. Низка вчених (В.В. Манівчук, **Й.О. Дзєндзелівський**, **І.Я. Філак та ін.**) досліджують німецькі запозичення, пов'язані лише з однією тематикою.

Одними з найбільш досліджених та чітко структурованих є германізми, об'єднані спільною семою “ремісники”. Великий внесок в систематизацію таких германізмів зробив Т.Б. Пиц, який, досліджуючи східнонімецькі назви ремісників у польській, білоруській і українській мовах XIV – XVII ст., застосовує історико-лінгвогеографічний метод

щодо дослідження запозичених лексем на основі історичних словників діалектів і атласів німецької та слов'янських мов, детально класифікує ремісничу лексику за тематичними групами, беручи за основу попередні дослідження Д.І. Шелудька, М.П. Кочергана, В.В. Манівчука та ін., а також визначає шляхи поширення німецьких найменувань ремісників у слов'янській мові [3].

Варто також відзначити ґрунтовну працю П.К. Коваліва, який розглядає германізми лексичного фонду літературної мови Київського періоду X – XIV ст. у контексті запозичень з кількох інших мов. До кожного запозиченого германського слова у роботі подано огляд теорій його походження, матеріал проаналізовано за сферами та причинами запозичень. П.К. Ковалів приходиться до висновку, що германські впливи на формування лексичного фонду літературної мови Київського періоду торкнулись у тій чи іншій мірі всіх сфер життя, як наслідок тих давніх зв'язків, які існували в часи слов'янської єдності, тобто праслов'янської мови. Про це свідчить головним чином наявність тих самих лексем у сучасних слов'янських мовах, а також цілі гнізда слів з різними значеннями, але споріднених одним коренем германського походження [7: 41].

Суттєво важливим для дослідження є те, що більшість дослідників германізмами вважають запозичення лише з німецької мови, що цим самим звужує коло пошуку запозичень, їх частоту, тематику та часові рамки їх появи в українській мові. Ми ж вважаємо за доцільне розширити наше коло пошуку запозичень, беручи за основу поняття германізму, яке визначається О.Г. Муромцевою як “слово, його окреме значення, вислів тощо, запозичені з німецької мови чи інших германських мов або перекладені чи утворені за її зразком” [8].

Говорячи про германізми в широкому їх значенні, важливим є те, що науковці спрямовували свої наукові пошуки на запозичення з однієї з германських мов, досліджуючи в основному українсько-німецькі мовні контакти, називаючи їх германізмами (Д.В. Костюк, М.Й. Онишкевич, Л.О. Ткач, Н.О. Нечаєва та ін.) як ті, які були найяскравіше представлені в контексті українсько-германської лексичної взаємодії. Вийнятком є праця П.К. Коваліва, який германізмами вважає запозичення з усіх германських мов [7].

Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю вичерпних даних про семантичну структуру всього масиву германської лексики, що потрапила до українських пам'яток протягом XIV – XVIII ст., а також фрагментарністю досліджень шляхів та джерел його формування. **Об'єктом дослідження** є питома лексика германського походження, зафіксована у літературних пам'ятках староукраїнської мови (XIV – XVIII ст.), що виключає врахування опосередкованих германізмів. **Предмет дослідження** становить семантична структура питомої германської лексики на різних етапах розвитку староукраїнської мови.

Таким чином **метою статті** є аналіз питомої германської лексики, запозиченої у староукраїнську мову в XIV – XVIII ст., з точки зору лексичних макро- та мікросистем, що її складають. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- визначити основний фонд германських слів, що потрапили до староукраїнської лексичної системи XIV – XVIII ст.

- визначити основні шляхи, якими ця лексика потрапила до староукраїнської мови

- визначити обсяг германізмів у складі семантичних мікро- та макросистем староукраїнської мови XIV – XVIII ст.

Мовні взаємозв'язки українців з германськими народами, стосувались практично усіх сфер життя тогочасного суспільства, від побутових до політичних та культурних. Це

підтверджують дослідження Д.І. Шелудька, П.К. Коваліва, М.П. Кочергана, О.Е. Кирпиченко, Т.Б. Пица, [1; 7; 5; 2; 3] та ін. Наприклад, Д.І. Шелудько у своєму дослідженні, відзначає що лише німецькі елементи в українській мові дають дуже цікаву і для історії матеріальної культури в Україні дуже показну картину, що свідчить про німецький культурний вплив чи не на всі ділянки матеріального життя [1: 15]. А оскільки лексико-семантична система мови повною мірою віддзеркалює процеси та сфери діяльності суспільства, питання дослідження семантичної структури питомої германської лексики у староукраїнській мові безпосередньо пов'язане з конкретними аспектами культурно-історичного взаємозв'язку українців з германцями. Саме тому семантична структура питомої германської лексики, запозиченої в староукраїнську мову дозволяє зануритись у світ українців XIV – XVIII ст., зрозуміти їхнє світобачення, прагнення до пізнання нового. Говорячи про німецькі лексичні запозичення, О.П. Пророченко відзначає, що лексико-семантична система тієї чи іншої мови визначає долю запозиченого слова, пристосовуючи його семантичну структуру до своїх потреб [4: 83], а М.П. Кочерган та Т.Б. Пиц приходять до висновку, що потрапивши в нову мовну систему, германізм втрачає зв'язок зі своїм етимомом, закріплюється у мові і розвивається за законами мови [5; 6]. Це дає підстави стверджувати, що питомі германізми свідчать не лише про зв'язки українців з германцями, а й певною мірою відображають культуру українців.

В основу нашого поділу германізмів покладено структуру життєдіяльності тогочасного суспільства у вигляді п'яти систем, які відповідають певним сферам його життєдіяльності: побутової, економічної, політичної, духовно-культурної та природничої, які групувались навколо людини. У результаті всі запозичені питомі германізми, які зафіксовані у староукраїнських пам'ятках, умовно розподілено нами на шість семантичних макрополів: *соціум, побут, промислове виробництво, політичні відносини, культура і навколишнє середовище*.

Кожне з виділених нами семантичних макрополів складається з мікрополів, які визначають або конкретизують семне наповнення цих макрополів. У межах мікрополів виявляються, таким чином, лексеми, протиставлювані за різними ознаками, що об'єднують цілі ряди германізмів, утворюючи нерівнозначні семантичні групи та підгрупи.

Розглянемо детальніше семантичне макрополе *соціум* як фрагмент лексико-семантичної системи германізмів у староукраїнській мові. Макрополе складається з двох мікрополів *людина* та *суспільство*. Для диференціації цих мікрополів нами застосована семи “індивідуальний” та “колективний”. У мікрополі *людина* виявлено чотири семантичні групи: *анатомія, характеристики людей, та дії*.

Для диференціації германізмів семантичної групи *анатомія* застосовано гіпонім “частини тіла” (напр. *галдунь* “шлунок, черево, живіт”) [11 (2: 636)]. Семантична група ж *характеристики людей* об'єднує в основному одиниці іменників, а також прикметників з ідентифікаційним значенням “властивість” (напр. *бенкарть / букартъ* “побічна, нешлюбна, неправого ложа дитина” [11 (1: 82)], *гбурь* “грубіян, мужик” [10 (1: 485)], *грубьянь / грубънъ* “грубіян, простолодин, простак, невіглас”) [11 (2: 618)]. Ідентифікаційне значення “дія” взято нами за основу формування семантичної групи *дії*, яка у свою чергу із використанням диференційних сем “використання фізичної сили” та “використання інтелекту” поділена на семантичні підгрупи *фізична діяльність* (напр. *вандрувати / вендрувати* “мандрувати, подорожувати пішки, їти” [11 (1: 184)], *вируговувати* “ви-

ганяти, усувати” [10 (1: 380)] та *ментальна діяльність* (напр. *вґншиовати / вґнчовати* “вітати, поздоровляти” [10 (1: 401)], *змырати* “вигадувати, мудрувати” [11 (1: 533)]).

У семантичному мікрополі *суспільство* диференційна сема “загальне/конкретне” дає змогу виділити дві семантичні групи: народність (напр. *готы* “германський нарід”, *гунгарський* “угорський” [11 (2: 595, 629)]) та спільнота (*зминь* “загал людей, нарід, по-спільство”, *зурфь* “громада, купа” [11 (2: 634, 644)]).

Германізми мікрополя *побут* становлять значний шар слів, що характеризується широким вжитком у носіїв староукраїнської мови. Його формують три семантичні мікрополя: *приміщення, хатній побут та кулінарія*. Диференційною семою семантичної групи *хатній побут* виступає сема “предмети домашнього використання”, *приміщення* – сема “місце для проживання” (напр. *будынокъ* “те, що виставлено, будівля, забудування”, *змахъ* “покій, кімната, горниця, велика споруда” [11 (1: 148, 2: 644)], *ганокъ* “ганок, передсінок, балкон, коридор” [10 (1: 468)]), а семантичної групи *кулінарія* – “приготування їжі”.

У семантичному мікрополі *хатній побут* чітко простежуються дві семантичні групи: *одяг, прикраси, аксесуари* з диференційною семою “річ для одягання” (напр. *брижѣшъ* “карбовані, фризовані оздобы на жіночій сукні, сукня оздоблена брижами”, *галзбантъ* “рід окраси, що носили на шиї заможні жінки” [11 (1: 140, 503)], *вахляръ* “віяло” [10 (1: 340)]), та *побутові предмети* з диференційною семою “річ для користування у побуті”. Семантична група *побутові предмети* також чітко структурована на дві підгрупи: *кухонне приладдя* з диференційною семою “предмет для приготування/споживання їжі” (напр. *блюдо* “плитка миса”, *братына* “металева начиння, щоб пекти на нім” [11 (1: 105, 138)]), та *предмети хатнього вжитку* з диференційною семою “предмет для використання у побуті” (напр. *антвасъ/гантвасъ* “начиння мити руки, мідниця зі жбаном, умивальня”, *вантухъ* “мішок, лантух (велика торба з грубого конопляного полотна на хміль, вовну)”, *ганчирка* “шматок тканини, щоб витирати щось” [11 (1: 24, 185, 508)]).

Семантичне мікрополе *кулінарія* з диференційною семою “об’єкт споживання”, що у свою чергу поділяється на семантичні групи *продукти* (напр. *галганъ* “зілля, на якому настоювали горілку” [11 (2: 636)]) та *страви* (напр. *бохенокъ/бохонъ* “буханець”, *булка* “білий пшеничний хліб”, *вафель* “вид печива” [11 (1: 129, 153, 191)]) з використанням розрізнявальної семи “до/після процесу приготування”.

Макрополе *промислове виробництво* є різнорівневим, його характеризує різноманітність та багатопрофільність. Подальша семантична диференціація відбувається шляхом додавання диференційних та уточнюючих сем. В основу поділу цієї підгрупи на семантичні мікрополя лягла розрізнявальна сема “рід діяльності”. Відтак утворено чотири мікрополя: *ремесла, торгівля, сільське господарство та морська справа*.

Чи не найбільшим у семантичній структурі германізмів є мікрополе *ремесла*, що зумовлено пожвавленням економічного життя у XVI ст., розвиненим у ті часи промислом українців, функціонуванням цехів та ремісничих організацій. Характерним для великої частини запозичень цього мікрополя є запозичення безпосередньо з німецької. В. Лопушанський цитує М. Грушевського: “Великий вплив на поширення німецької лексики мали ремісничі цехові організації, що, як правило, склалися з представників німецького етносу” [6: 8]. Диференційною семою обрано “об’єкт дії/обробки”, що дає змогу виділити однорідні семантичні групи в межах мікрополя: за допомогою семи “будівлі” – *будівництво* (напр. *будовати* “1. ставити будинок 2. поліпшувати, уморальнювати 3.

робити, творити”, *байда* “паля, велике, загострене бервено” [11 (1: 50, 149)], *ванчось* “дерево на кльопки (обтесані колоди дерева переважно для човнів)” [10 (1: 329)], семи “дерево” – *столярство* (напр. *гибликь* “рубанок”, *братналь* “гвіздох прибавити дошки” [11 (1: 137, 522)], *гвѣнтъ* “скрут, звій на шрубі, в рурі” [11 (2: 641)]), семи “метал” – *ковальство та слюсарство* (напр. *вершлякь* “молот, ковальський молот”, *гисарь / гисерь* “вилывач різних виробів з металю (напр. черенків друкарських)”, *гицованье* “вилывання з металлю” [11 (1: 221, 524)]), семи “одяг” – *кравецтво* (напр. *гафтовати* “вишивати золотом або сріблом”, *вынитакъ* “чинбарська палиця, качалка у гарбарів, палка для вивертання шкіри” [10 (1: 405, 469)], *гафтка / гавтъ* “гаплик з бабкою, запона, щоб застібати одяг” [11 (1: 513)]), семи “зерно” – *млинарство* (напр. *бендюга* “ломака, дрюк, колода для повертання вітряка” [10 (1: 166)]) та семи “вози” – *стельмаство* (напр. *берлина / берлинъ* “рід повозу”, *букиша* “букса, залізна рура допасована до кінця осі” [11 (1: 85, 152)], *васажокъ* “чумацький віз, ящик на возі” [10 (1: 335)]). Групи лексичних германізмів, що виявилися на периферії мікрополя, об’єднано у спільну групу *інші ремесла* (напр. *білхарня* “відділ на фабриці, де бліхуюють тканини, пряжу, нитки (вибільовач полотна, воску)”, *броварь* “пивоварня” [11 (1: 104, 142)], *зута* “заклад, де роблять скло, або топлять метали, скляний завод” [11 (2: 633)]). У семантичній групі *кравецтво* в окрему підгрупу виділено *тканини та матеріали*, що об’єднує лексеми з ідентифікаційним значенням “об’єкт дії” (напр. *бавелна* “бавовна”, *бѣнда* “гасьма” [11 (1: 45, 90)], *грубринь* “груба шовкова тканина” [11 (2: 649)]).

Мікрополе *торгівля* охоплює 3 семантичні групи: *гроші*, виділеної за допомогою семи “предмет торгівлі”, *одиниці вимірювання* – за допомогою семи “кількісні характеристика об’єкта” (напр. *брита* “широкість матерії або поставу сукна”, *бунтъ* “в’язка, пучок” [11 (1: 141, 154)], *галіонокъ* “міра англійська на плин = 4,54 літра” [11 (2: 636)]) та *торгові поняття* – “той, що обслуговує сферу торгівлі” (напр. *боргъ* “кредит, віра, кредит на віру” [11 (1: 123)], *гатунокъ* “1. рід, якість 2. сорт” [11 (2: 637)], *гандель, гендляр* “торгівля, торговець” [10 (1: 494)]). Семантичну групу *гроші* поділяємо на підгрупи *монети*, яку формує диференційна сема “створені цінності” (напр. *вердунокъ* “давня польська монета, четвертина гривні”, *галеръ* “дрібна монета, 12 штук галерів = 1 широкий польський гріш” [11 (1: 216, 503)], *грайцаръ* “монета в Австрії, 1/100 гульдена” [11 (2: 646)]) та *дорогоцінні метали і камені*, сформовану семою “природні цінності” (напр. *брантъ* “дорогоцінний метал або камінь” [12 (3: 51)], *буришинъ / бруишинъ* “копальна живиця з бурштинового дерева” [11 (1: 158)]). Численні германізми у межах мікрополя *торгівля* доводять помітний вплив германців на торгівлю з українцями у XIV – XVIII ст. Д. Шелудько навіть приходить до висновку, що українська мова засвоїла не лише безліч германізмів на позначення предметів, що прийшли із заходу, але й запозичила їх і для предметів, що вивозились з України на захід [1: 14].

Мікрополе *сільське господарство* характеризують поодинокі германські запозичення (напр. *бѣжа* “рід мотики” [11 (1: 170)], *гаранникъ* “нагай, батіг”, *грундаль* “фахівець грубого ремесла (п. землероб)” [10 (1: 471)]), що пояснюється незначним впливом германців на цю сферу життя українців.

Важливим для структури германізмів є мікрополе *морська справа*, оскільки переважну більшість його складають запозичення з голландської мови, які прийшли в староукраїнську мову у своїй більшості у XVII – XVIII ст. через російську, що пояснюється

розвитком мореплавства та періодом російських і голландських відкриттів, які продовжувалися з середини XVI ст. до середини XVII ст. Мікрополе структуроване з використанням диференційних сем “локація”, “об’єкт дії” та “суб’єкт дії” на семантичні групи *порт* (*гавань* “місце, де пристають судна” [11 (1: 498)]) та *судна і їх частини* (*боть* “однощоглий парусник”, *буяра* “великий річковий човен” [10 (1: 238, 314)]) відповідно.

Семантичне макрополе *політичні відносини* логічно розпадається на три мікрополя: *державна служба, закон і порядок та військова служба*. Цікавим для історичних досліджень є мікрополе *державна служба*, оскільки переважна більшість германізмів, які стосувалися державної служби, з’являються у XVI – XVII ст. через польську мову, що відповідає переходу усіх українських земель під владу Речі Посполитої та зростанню українських міст. Семантичні групи в межах мікрополя *державна служба* формують наступні диференційні семи: “продукт людської діяльності” для семантичних груп *будівлі* та *атрибутика*, та “людина” для семантичної групи *титули і посади*. Застосувавши уточнюючу сему “заклад / споруда”, виділено семантичну групу *будівлі* та “річ” – *атрибутика* (напр. *абдань* “старий польський герб з літерою W”, *гербь* “символічний знак, що належав певній шляхетській родині; почесний знак місцевості, будівлі, інституції” [11 (1: 2, 579)], *вимпел* “прапор, стяг” [10 (1: 376)]). А також семи “отриманий” та “призначений” допомагають розрізнити германізми у межах двох підгруп *титули* (напр. *грабя* “титул, нижчий від князького і вищий від баронського” [11 (2: 597)], *арцехъ* “архикнязь”, *бернардинъ* “законник стислішої регули св. Францишка” [11 (1: 36, 85)]) та *посади* (напр. *барберъ* “шляховий робітник” [10 (1: 137)], *бурмистръ* “найвищий міський урядник з адміністративною і судовою владою в містах з Магдебурзьким правом, *бурграбий* / *бурграбья* “дозорця (наглядач замку” [11 (1: 155, 157)], *гофмистръ* “управляючий двору короля” [13 (1: 258)]).

У мікрополі *закон і порядок* спостерігаємо групи: *вироки* (напр. *вилкерь* “міська ухвала”, *варгелтъ* “грошова кара за випадкове скалічення” [11 (1: 186, 250)]), виділену з допомогою семи “рішення адміністративних та судових органів”, *документи* (напр. *бянкеть* “папір з віддрукованою датою і прізвиськом особи або фірми” [11 (1: 106)], *глейтъ* “свідectво на вільний переїзд або побут”) – семи “письмовий акт” [11 (2: 643)], *громадський стан* (напр. *банить* “вигнанець, людина позбавлена охорони законами” [11 (1: 54)]) – семи “стан” та *злочини* (напр. *гвалтъ* “насильство, примус, зневолення силою” [11 (2: 369)]) – семи “злочинна дія”.

Другим за чисельністю германізмів мікрополем є *військова служба*, яке у своїй семантичній структурі є чітко та логічно структурованим. На думку М. Онишкевича, “військові германізми – це слова-професіоналізми, які вживалися у колишній австрійській армії, в основі своїй німецькі. Германізми цієї групи запозичувалися безпосередньо з німецької мови. Вони продовжувалися умовами і практикою військового життя” [9: 38]. Ядром цього мікрополя виступає сема “військо”, тому розгалуження його на семантичні групи відбувається завдяки розгалуженню семантики за схемою: “суб’єкт” – “об’єкт” – “дія” – “локація”. Внаслідок цього розрізняємо такі семантичні групи: *військо, зброя, воєнне спорядження* (напр. *брайцары* “кілця, гачки, що на них висить бинда або пас від шаблі”, *гелмъ* “шишак, шолом, прилбця” [11 (1: 132, 517)], *горнашъ* “панцир” [12 (7: 32)]), *розташування війська, дії та накази* (напр. *абишить* “відправа зі служби, увільнення з війська”, *варунокъ* “забезпечення, охорона, оборона”, *вербовати* “затягати до військової служби” [11 (1: 4, 109, 215)])

та *об'єкти боротьби* (напр. *басарунок* “винагорода за побій”, *бутьнонь* “воєнна здобич, луп” [11 (1: 60, 159)]).

Беручи за основу диференційну сему “ступінь ієрархії”, у межах семантичної групи *військо* виділено дві підгрупи: *військові звання* (напр. *герцюць* “у старовинних германців, що стояла на чолі війська”, *геритш* / *герст* “отаман, ватажок, голова, провідник”, *гетмань* “вождь, найстарший над військом” [11 (1: 520, 521)]) та *підрозділи і типи військ* (напр. *абахта* “сторожа, варта”, *варта* “військова сторожа” [11 (1: 2, 188)], *вахта* “варта, сторожа” [10 (1: 344)], *галябартникь* “озброєний алебардою” [11 (1: 505)]).

Спільна ознака “ближній бій / завдання поранень на близькій відстані” протиставляється ознаці “бій на відстані/завдання поранень на далекій відстані”, утворюючи тим самим у межах семантичної групи *зброя* підгрупи *холодна зброя* (напр. *алябарда* / *галябарда* “ратище з сокиркою, зброя, щоб колоти або рубати”, *барта* “гатунок широкої сокири” [11 (1: 20, 60)]) та *вогнепальна зброя* (напр. *аркабузь* “ручна вогнепальна зброя”, *гаковниця* “рід довгої на дерев'яній підставці рушниці, що вживалася по фортецях” [11 (1: 32, 502)]). Використання уточнюючої семи “вважаюча частина зброї” дає змогу виокремити ще одну семантичну підгрупу *босприпаси та снаряди* (напр. *брокь* “дрібний шріт / кусок заліза, свинцеві кулі” [11 (1: 143)], *гліоть* “залізо січене, щоб набивати рушницю, сіканка”, *гроть* “залізко, вістря стріли, металеве закінчення корогва” [11 (2: 644, 649)]). Семантична група *розташування війська* розпадається на дві підгрупи завдяки наявності у германізмах сем “локальність” та “споруда”: *місцевість* (напр. *гарнізонь* “місце розташування гарнізону” [10 (1: 476)]) та *споруди* (напр. *блякавъз* “деревний будинок на оборону” [11 (1: 104)]).

Макрополе *культура*, виокремлене з допомогою семи “духовна діяльність” охоплює два мікрополя: *освіта* та *мистецтво*. Застосувавши диференційну сему “наукова діяльність” виокремлюємо мікрополе *освіта* (напр. *буква* “літера”, *букштаба* “літера”, *гезель* “учень, підмайстер” [11 (1: 152, 153, 517)]), сема ж “художня діяльність” дає змогу виділити мікрополе *мистецтво* (напр. *абрись* “нарис, план, рисунок”, *барва* “колір, фарба, масть”, *визерунокь* “1. образ, подоба; 2. взірець, зразок; 3. рисунок, план” [11 (1: 3, 57, 248)]).

Одним із найбільш семантично однорідних, але у той ж час чи не найбільш багатих та різноманітних з погляду джерел запозичень є макрополе *навколишнє середовище*. До нього належать як запозичення з готської мови, так і з давньоверхньонімецької та скандинавських мов. Германізми у його структурі є найдавнішими запозиченнями як у давньоруську, так і у староукраїнську мови. В основу розрізнення мікрополів лягла розрізнявальна сема “живий / неживий”, що дало змогу виділити мікрополе *георесурси* (напр. *бухта* “затока” [12 (3: 104)], *бурты* “виспи земляні” [11 (1: 158)], *грунтъ* “твердий поклад землі” [11 (2: 650)]). Застосувавши уточнюючі семи “рослина” та “тварина”, фіксуємо мікрополя *флора* (напр. *букъ* “дерево” [11 (1: 153)]) і *фауна* (напр. *аккула* “акула” [10 (1: 58)], *валахъ* “кастрований кінь” [12 (3: 169)], *гайстеръ* “чорногуз” [11 (1: 501)]).

Дослідивши германізми, зафіксовані у пам'ятках староукраїнської мови, можна констатувати, що межі семантичних мікросистем не є жорсткими: між ними спостерігається постійне взаємопроникнення лексем через їхню багатозначність. Наприклад, *гакъ* у значенні “залізний прут” відноситься до семантичного мікрополя *побутові предмети*, у значенні “шибениця” – до мікрополя *закон і порядок*, а у значенні “підступ” – до мікрополя *людина*.

Отже, аналіз мовного матеріалу виявив такі особливості семантичної структури германізмів:

1) Структура семантичного поля германізмів чітко окреслює такі мікрополя германізмів: флора, фауна, георесурси, людина, суспільство, хатній побут, приміщення, кулінарія, державна служба, закон і порядок, військова справа, ремесла, торгівля, сільське господарство, морська справа, мистецтво, традиції, освіта та релігія. Така розгалуженість лексико-семантичної структури свідчить про високорозвинену культуру українського суспільства XIV – XVIII ст., що проникла на українські землі із заходу.

2) Семантичні мікрополя та групи у межах макрополів є абсолютно різними за своєю чисельністю та розгалуженістю семантики, що пояснюється неоднорідним впливом германців на культуру українців. Найчисленнішими за своєю семантичною структурою є германізми, безпосередньо запозичені у носіїв германських мов – лексика мікрополів ремесла та військова служба.

3) Основу германізмів в староукраїнських пам'ятках становлять запозичення з німецької мови, а саме з середньовісньонімецької. Німецькомовний пласт лексики наявний в усіх макрополях, хоча й неоднаковою мірою. Найбільшу їх кількість засвідчено в побутовій лексиці.

Таким чином перспективами дослідження може вважатися визначення праформ, які мотивували германізми, зафіксовані нами у староукраїнських пам'ятках. Тому в подальшому ми вважаємо за необхідне зосередитися на такій актуальній на цей час проблемі, як діахронічне висвітлення шляхів формування семантики запозиченої германської лексики в староукраїнських пам'ятках від прамовних станів до кінця XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шелудько Д. І. Німецькі елементи в українській мові / Д. Шелудько // Збірник комісії для дослідження історії української мови; т. I. – К. : ВУАН, 1931. – С. 37 – 64.
2. Кирпиченко Е. Э. Этимология лексики, транспонированной в группу восточнославянских языков в XI-XIX вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кирпиченко Елена Эрнстовна. – Белгород, 2002. – 197 с.
3. Пиц Т. Б. Східнонімецькі назви ремісників та їхнє поширення у польській, білоруській і українській мовах XIV–XVII ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Пиц Тарас Богданович. – Л., 2008. – 205 с.
4. Пророченко О. П. Німецькі лексичні запозичення в лексико-семантичній системі української мови / О. П. Пророченко // Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. – 1975. – Вип. 2. – С. 81 – 85.
5. Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 19 – 24.
6. Лопушанський В. М. Німецькомовні лексичні запозичення у говорах Західної України / В. М. Лопушанський, Т. Б. Пиц : Навч. посібник для студ. III–V курсів фак. ром.-герм. філ. – Дрогобич: Коло, 2000. – 68 с.
7. Ковалів П. К. Лексичний Фонд літературної мови Київського періоду X – XIV ст. / П. К. Ковалів // Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк. – Т. 2 : Запозичення. – 1964. – 315 с.

8. Муромцева О. Г. Германізм / О. Г. Муромцева // Українська мова. Енциклопедія. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 95.
9. Онишкевич М. Германізми в бойківському діалекті / М. Онишкевич // Іноземна філологія: Міжвідомчий Республіканський збірник. – Львів. – Вип. 21. – 1970. – С. 38 – 45.
10. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982. Т. 1 – 7 / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 1982–2012.
11. Тимченко Є. Історичний словник українського язика / [під ред. Є. Тимченка ; укл. : Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко]. – Х.–К. : Державне видавництво України, 1930–1932. – Т. 1 – 2. – 947 с.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів : Ін-т українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. – 1994. – Вип. 1 – 15. – 1994–2010.
13. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. / [за ред. Л. Гумецької]. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 632 с. ; 1978. – Т. 2. – 592 с.

УДК 811.112'367.92

Зінченко О.А.
(Київ, Україна)

РИТМІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню усного німецького спонтанного мовлення чоловіків і жінок. Велику увагу приділено дослідженню фонетичного слова – мінімальної одиниці опису звукового мовлення, його властивостей у мовленнєвому потоці. Розглянуто особливості ритмічної організації усного непідготовленого німецького мовлення представників протилежних статей на надсегментному рівні.

Ключові слова: мовленнєвий ритм, спонтанне мовлення чоловіків/жінок, фонетичне слово, ритмічна структура, акцентний тип.

Статья посвящена исследованию устной немецкой спонтанной речи мужчин и женщин. Большое внимание в статье уделено изучению фонетического слова – минимальной единицы описания звучащей речи, его особенностям в речевом потоке. Рассмотрены особенности ритмической организации устной неподготовленной речи представителей противоположных полов на супрасегментном уровне.

Ключевые слова: речевой ритм, спонтанная речь мужчин/женщин, фонетическое слово, ритмическая структура, акцентный тип.

The investigation of verbal German spontaneous men's and women's speech is described in the article. Great attention is paid to the phonetic word as a minimum unit of sound speech, its characteristics in speech rhythm. The peculiarities of organization oral German unprepared speech by opposite sex over segmental level are looked into.